

OSTACI UTVRDA NA JUGOZAPADNIM OBRONCIMA IVANŠČICE

Ivanščica ili Ivančica najveća je i najviša planina Hrvatskog zagorja, a s istoimenim vrhom (1061 m) i najviša planina u Hrvatskoj sjeverno od Save. Smještena je jugozapadno od Varaždina i proteže se u smjeru zapad-istok, a omeđena je vodotocima Bednje, gornjeg toka Lonje, Krapine i Velikog potoka. Građena je od mezozojskih i terciarnih stijena i vrlo je šumovita. Na padinama se nalaze vinogradi i oranice. Naselja leže uglavnom na obroncima između 300 i 400 metara.

Ivanščica je ime dobila po ivanovcima (hospitalcima ili malteškim vitezovima), viteškom redu Katoličke crkve osnovanom između 1070. i 1099. u Jeruzalemu pod nazivom Red sv. Ivana Jeruzalemskog. U početku su se bavili njegovom ranjenika i bolesnika te dvorenjem hodočasnika u konačištima, a kasnije su razvili vojnički značaj i postali viteški red. Nakon napuštanja Palestine bili su kratko na Cipru, potom na Rodosu i na Malti (do 1798.), a danas im je sjedište u Rimu. Prve su posjede u Hrvatskoj imali u 12. st. uz Dravu kraj Varaždina, a u 13. st. grade sjedište u Beli na sjevernim obroncima Ivanščice. Imali su posjede u mnogim dijelovima Hrvatske, a nakon ukinuća templara preuzeli su njihove posjede. Ipak od 15. stoljeća u Hrvatskoj postupno nestaju.

Na Ivanščici, posebno na njezinim južnim obroncima, bilo je izgrađeno mnogo utvrda, najviše u 13. i 14. st. kada se gradi obrambeni sustav Kraljevine Slavonije nakon prodora Avara. Tada su izgrađene brojne utvrde na Žumberačkom gorju, Samoborskom gorju, Medvednici, Ivanščici, Moslavačkom gorju, Bilogori, Papuku, Krndiji i Požeškoj gori te uz tokove rijeka Sutle, Kupe, Drave i Save.

REMAINS OF OLD FORTRESSES ON THE SOUTHWEST FOOTHILLS OF IVANŠČICA

Ivanščica is the highest mountain in the region of Hrvatsko zagorje and also the highest Croatian mountain to the north of the Sava river. Many fortresses were built on its southern foothills. These fortresses defended routes passing through this mountain. Pusti Lobor is a relatively small and poorly preserved fortress. It was abandoned in the 17th century when its owners built a castle bearing the same name in the valley. A nearby town was named after this fortress. The town is overlooked by a sanctuary and a church. This sanctuary used to be a fort and, according to archeological findings, the area was inhabited in prehistoric times. The fort of Oštrc, situated at the highest altitude, was abandoned at the same time as Pusti Lobor, i.e. at the time when the area was no longer threatened by Turk incursions.

Ostaci Starog Lobora, češće nazvanog Pusti Lobor, nalaze se 3 km sjeverno od naselja Lobor, na vrhu omanjeg ali zaklonjenog brda, na 520 m nadmorske visine. Svojim je položajem Lobor štitio kolni prolaz kroz zapadni dio gorskog masiva i prijelaza prema Lepoglavi. Inače to je najmanji i najzapadniji zamak izgrađen na Ivanščici. Upravo njegova nepristupačnost i zbijenost veličina svjedoči o velikoj starosti te činjenici da je građen u vrijeme kada su obrambene vrijednosti mnogo više značile od udobnosti.

Lobor se prvi put spominje 1244. kao posjed, a 1259. kao utvrda koju hr-

vatsko-ugarska kraljica Marija oduzima plemiću Puchnu, sinu Urbana, i poklanja varaždinskom županu Mihajlu. Početkom 14. st. kao vlasnik spominje se Thomas Niger. O njemu je kao o Crnom Tomi Loborskom do danas sačuvana legenda u loborskom kraju, a u svojim ga djelima spominje i Marija Jurić Zagorka. Navodno je bio izrazito okrutan, a u svoj je zamak dovlačio otete žene, neovisno o tome jesu li bile seljanke, sluškinje ili plemkinje. Po predaji je stradao kada je oteo lijepu Katicu, kćer gospodara obližnjeg Oštrca Babonića (iako nije poznato da su Babonići ikad držali tu utvrdu), u koju je bio

Ruševine Pustog Lobora (snimio G. Szabo 1912.)

Pogled na Pusti Lobor danas

zaljubljen mladi plemić Vladimir Zmajić. Uz pomoć sluga Petra, čiju je Ljubicu Crni Toma također obeščastio, mladi Zmajić zajedno sa svojim stricem Franjom Tahijem Susedgradskim provaljuje u utvrdu, ubija Crnog Tomu i njegova ortaka Haramića te oslobađa lijepu Katicu.

Lobor je 1399., zajedno s cijelom Zagorskom županijom, dobila obitelj Celjskih. Nakon Celjskih utvrdom su gospodarili Katarina Branković (od 1456.), ban Ivan (Jan) Vitovac i sinovi mu Ivan, Juraj i Vilim (od 1457.), Jakob Székely (oko 1489.), Ivaniš Korvin (od 1494.), Franjo Berislavić (od 1504.), Ivan IV. Bánffy (od 1517.) i obitelj Keglević (od 1525.-1905.) koja ga je napustila krajem 16. ili početkom 17. st. kada se preselila u novi dvorac Loborgrad.

Ostaci su utvrde danas neznatni. Zauzimaju vrh brijega koji je s tri strane vrlo strm. Pristup je moguć jedino sa sjeverne strane po jednoj od južnih gorskih zaravni Ivanšćice, od koje je bila odvojena obrambenim jarkom. Kraj jarka bila je vanjska utvrda od koje se gotovo ništa nije sačuvalo, tek neznatni tragovi uz jarak. Unutrašnja je utvrda građena

na samom vrhu i sastojala se od dvokatne pravokutne građevine stambene namjene (16 x 7 m) koja je dodatno bila zaštićena velikom polukružnom kulom. Taj je dio Pustog Lobora bio dodatno zaštićen velikom polukružnom baterijskom kulom. Središnji je dio utvrde sve do 1990. (kako tvrdi Krešimir Regan) bio najbolje

Ostaci naidebliih zidova

očuvan, ali se u međuvremenu značajno urušio. No sudeći prema slici i tlocrtu koje je početkom 20. st. izradio Gjuro Szabo, ni ti sada srušeni ostaci nisu bili odveć dojmajivi.

Zanimljivo je proučiti mnogobrojne teorije o nastanku imena Lobor. Prema jednom tumačenju potječe od latinske riječi *labor* (rad, djelo) odnosno *laboratorium* (radionica). Ovdje su navodno prolazili stari Rimljani i popravljali oružje i ostale naprave te imali radionice i kamenolome. Druga se teorija također zasniva na latinskoj riječi *labarum* odnosno grčkoj *labaron*, zapravo na riječi *labar* koja se jezičnom transformacijom pretvorila u Lobor. Riječ *labar* ima dvostruko značenje. Prvo bi bilo da je to vrsta ptice grabljivice poput današnjeg jastreba, a drugo je dijelom vezano uz veliko obližnje svetište Majke Božje Gorske i znači crkvenu zastavu za nošenje u procesijama sa slikom raspela ili nekog sveca. Sličnu bi vezu imalo tumačenje koje se zasniva na složenici njemačkih riječi *Lob* i *Ort* (das Lob = pohvala, der Ort = mjesto) u kojoj se -t s vremenom izgubilo, pa bi Lobor zapravo značilo zahvalno mjesto. Po toj teo-

Ostaci palasa na Pustom Loboru

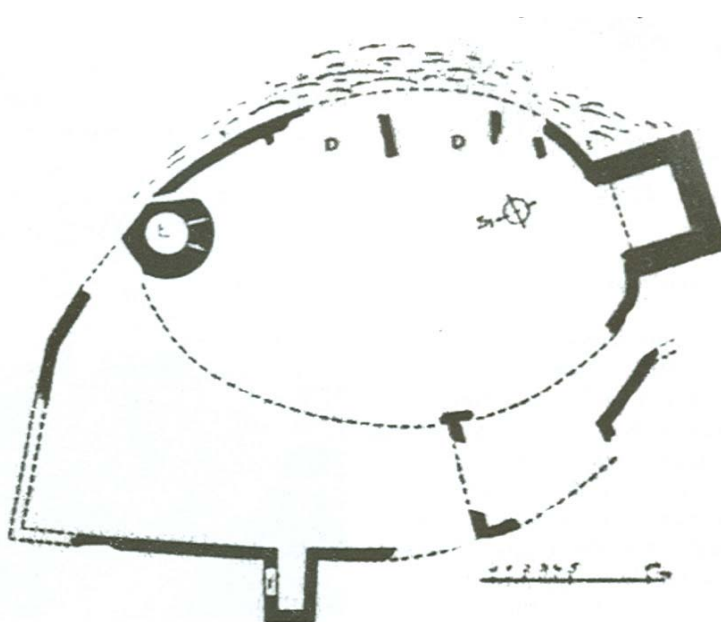
riji ime su dali templari, koji se u tradiciji spominju, ali nije poznato da su u ovim krajevima ikad boravili. No postoji mogućnost da su to ime dali još franački misionari u 9. st. Oni su u to vrijeme značajno utjecali na pokršćavanje i pridonijeli utemeljenju katoličkih svetišta na vrhovima brda, od kojih su neka i danas aktivna prošteništa, većinom u slavu (das Lob) Bogorodice. Od svih objašnjenja nastanka imena najjednostavnije je ono koje tvrdi da je ime nastalo od latinske riječi *alba* (bijel). Naime ispod već spominjanog svetišta na lokalitetu Zazidje nalaze se velike stijene koje su bijele boje. Po tom bi tumačenju ista riječ bila u nazivu primjerice gradića Labina u Istri ili nedaleke velike utvrde i naselja Belec.

Ako je nastanak imena Lobor dvojbena unatoč naizgled jednostavnoj prepoznatljivosti, ime jedne druge obližnje utvrde zaista ne ostavlja nikakve sumnje. Oštrcgrad se nalazi približno 2 km sjeveroistočno od naselja Lobor, na vrhu visoka i strma brijega, na 746 m nadmorske visine. Kako se ruševine nalaze baš na vrhu može ih se za lijepa vremena uočiti

iz svih dijelova Zagorja južno od Ivanšćice, a i s Medvednice. Očigledno je da se ime odnosi na oštri vrh brijega, baš kao i svi slični toponimi. Šteta je jedino što su ostaci i tih ruševina zaista neznatni pa je utvrda Oštrc mnogima u ovim krajevima nepoznata i brkaju je s istoimenim vrhom i naseljima na obroncima Plešivice.

Ovoj se najvišoj utvrdi na Ivanšćici može pristupiti samo sa sjeverozapadne strane. I ona se dijeli na unutrašnju i vanjsku utvrdu. Unutrašnja je u osnovi jajolikog oblika, dugačka otprilike 30 m, a široka približno 22 m. U sjevernom se dijelu nalaze ostaci kružne, a u južnom dijelu četvrtaste branič-kule. Između njih nalazio se stambeni dio (palača) od kojeg su danas sačuvani tek neznatni ostaci. Sa sjeverozapadne i zapadne strane unutrašnju je utvrdu u punoj dužini (približno 53 m) štitila vanjska utvrda, od koje je najbolje očuvana ulazna pravokutna kula s nekoliko strijelnica te sjeverozapadni obrambeni zid. To se najbolje može uočiti na rekonstrukciji koja je na temelju neznatnih ostataka i pretpostavljena tlocrta pokušala vjerno dočarati visoke i snažne obrambene zidine ove kule na vrhu teško dostupna brda. Na slici koju je iz daljine Szabo snimio početkom 20. st. vidi se da su i onda sačuvani ostaci bili neznatni.

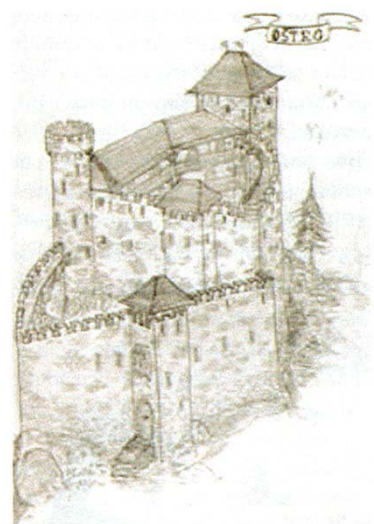
Brdo pod imenom Oštrc prvi se put spominje 1258., a istoimena utvrda tek 1330. kada njome gospodari herceg Petar Gisingovac. Oštrcgrad u vlasti Gisingovaca ostaje do 1339.

Tlocrt ruševina Oštrca (G. Szabo)

Ostaci kule na Oštrcu

Rekonstrukcija izgleda utvrde Oštric

kada je njihove posjede uime kralja Karla I. Roberta Anžuvince zauzeo ban Mikac Mihaljević. U kraljevim je rukama Oštrc bio do 1399. kada ga je hrvatsko-ugarski kralj Žigmund, skupa sa zagorskom županijom, poklonio obitelji grofova Celjskih. Nakon Celjskih i Katarine Branković utvrdom su gospodarili Vitovci (od 1457.), Jakob Székely (od otprilike (1489.), Ivaniš Korvin (od 1494.), Beatrica

Frankopan (od 1504.), Juraj Brandenburški iz roda Hohenzollern (od 1509.), Ljudevit Pakrački (od 1513.) i Mirko Bradač (od 1519.). Od 1555. Oštregradom gospodare kao suvlasnici Pakrački i Bradač, da bi se potom uz pomoć ženidbenih veza kao vlasnici izredali Kastelanovići, Bojničići i Kerečenji. Na kraju su se prostranog imanja Oštrca dokopali Keglevići koji su ga napustili u prvoj polovici 17. st., vjerojatno u isto vrijeme kad i obližnji Lobar i kad su u ravnici izgradili svoj novi dvorac.

No čini se da opisane dvije utvrde u blizini naselja Lobar nisu i najstarije poznate utvrde u tom kraju. Ostaci se jedne gradine nalaze u neposrednoj blizini naselja, na zaravanku s tri strane strmog brijega, na 383 m nadmorske visine. To je zapravo mjesto gdje se danas nalazi svetište Majke Božje Gorske, jednobrodna gotička građevina barokizirana u 17. st. U nedavnim arheološkim istraživanjima 1998. i 2002. (koja su zajednički vodili stručnjaci s Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture) otkriveno je da je riječ o staroj gradini koja je gotovo u kontinuitetu naseljena od brončanoga pa sve do mlađega kamenog doba. Gradina je izgrađena na krajnjem rubu strme južne padine Ivanščice, od koje je odvojena velikim zemljanim bedemom. Sastoji se od dva dijela – unutrašnje zaštićene bedemom čiji ostaci zatvaraju prostor elipsoidnog oblika (110 x 80 m) te vanjske utvrde koja se svojom zapadnom stranom naslonila na unutrašnju utvrdu. I sjeveroistočnu stranu vanjske utvrde također štiti zemljani bedem, a istočnu i južnu strme padine. Ulaz je vjerojatno bio na spoju zemljanih bedema unutrašnje i vanjske utvrde.

Pretpostavlja se da je u kasnoj antici povrh velikoga zemljanog bedema podignut obrambeni zid. Vjerojatno

Pogled na crkvu Majke Božje Gorske

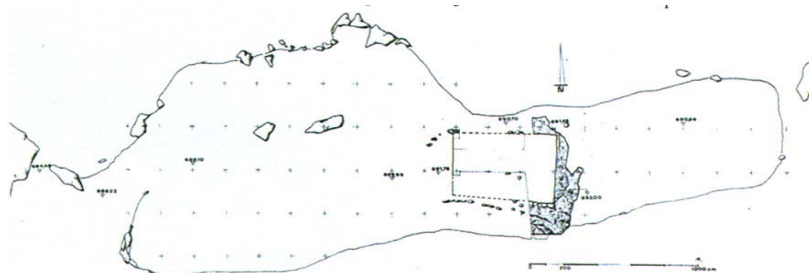
Crkva na mjestu drevne gradine

je tada utvrda bila vojno aktivirana i čini se da je stradala u doba seobe naroda. Širenje hrvatske države prema sjeveru pratila je i građevinska djelatnost kada je vjerojatno podignuta i predromanička crkva s grobljem. Nakon gradnje Lobora i Oštrca u neposrednoj blizini, gradina je opet izgubila svoj vojni značaj pa se vjerojatno tada (14. i 15. st.) gradi nova crkva u gotskom stilu. No zbog čestih upada osmanskih postrojba na loborsko područje tijekom 16. st. postojeći su zemljani i zidani bedemi utvrđeni palisadama te je služila kao pribežište okolnom stanovništvu. Nakon prestanka osmanske opasnosti, gradina je u potpunosti izgubila obrambenu funkciju, a zadržala sakralnu vezanu uz svetište Majke Božje Gorske.

Inače crkva ima na glavnom oltaru drveni gotički kip Majke Božje (približno iz 1500.) koji je na glasu kao čudotvoran. Svetište je oslikano vrijednim zidnim slikama, ima vrijednu propovjedaonicu, ormar i orgulje. Crkva je okružena cinkturom koja je u arkadama pučki oslikana. No ono što je u ovoj crkvi najvrjednije su ostaci pleterne arhitekture pronađeni u ruševinama pokraj crkve još 1946. Ulomak je ugrađen u crkvu, a dio s

natpisom "svmme" (sveta M...) prenesen u Arheološki muzej u Zagrebu. To je inače najstariji i najsjeverniji pronađeni primjer pleterne skulpture u Hrvatskoj.

Pri najnovijim istraživanjima pronađeni su grobovi na cijelom prostoru iz različitih razdoblja. Pronađeni su i novi kameni ulomci koji gradnju crkve pomiču prema početku 9. st. Zap-

Crtež stare utvrde Židovine (Filipec, 1999)

ravo se radi o dvije građevine od kojih je jedna srušena da bi ju druga zamijenila, s tim što je ona iz sredine 10. st. neobično raskošna i prostrana, pa ju je mogao izgraditi samo imućan donator – crkveni velikodostojnik, župan ili knez. Sasvim je sigurno da je najstarija crkva sagrađena u vrijeme prvih franačkih misija među ovdašnjim Hrvatima i pretpostavlja se da su ti misionari došli neg-

dje s područja Akvileje. Svakako će buduća temeljita istraživanja oko crkve značajno pomaknuti spoznaje o vremenu pokrštanja Hrvata i njihovu dolasku na ovo područje.

No prostor u široj okolici Lobora obiluje još mnogim iznenađenjima. Konzervatorska istraživanja, koja je 1997. i 1998. vodio Krešimir Filipec, otkrila su neke nove lokalitete, između ostalih i novu nepoznatu utvrdu Židovinu (kako ju sada nazivaju okolni stanovnici), istočno od Oštrca, na nadmorskoj visini od 692 m. Utvrda je smještena na poziciji koja nadzire jedan od prijelaza preko Ivanščice te sve posjede prema jugu do rijeke Krapine.

Inače utvrda cijelom svojom površinom zauzima glavicu strmog brijega, kojemu je pristup moguć samo sa zapadne strane, preko prokopanog obrambenog jarka. Prijelazom jarka ulazi se na dugački (više od 40 m) i uski zaravanak, u čijem se središnjem, najužem dijelu, nalaze ostaci velike pravokutne branič-kule (11 x 9 m). Sudeći po konfiguraciji terena zapadno i istočno od kule, čini se da su ti dijelovi bili zatvoreni palisadama.

Židovina se inače prvi put spominje 1587. kada hrvatsko-ugarski kralj i rimsko-njemački car Rudolf II. poklanja taj posjed obitelji Bedeković Komorski. U razdiobi posjeda obitelji između troje braće (Ljudevita, Nikole i Stjepana) posjed je pripao Ljudevitu, osnivaču židovnjačke grane obitelji Bedeković Komorski. U vrijeme kada je preuzeo taj posjed utvrda je Židovina već bila napušte-

Dvorac obitelji Keglević - Lobargrad

na. Kao posljednji vlasnik Židovine spominje se neki Zabavnik koji je dao srušiti sve zidove utvrde. Inače na mjestu utvrde pronađeni su dijelovi arhitekture i ostaci kasnosrednjovjekovne keramike koji će omogućiti pronalaženje preciznijeg datuma nastanka ove utvrde.

Kada su Keglevići krajem 16. ili početkom 17. st. napustili srednjovjekovni Lobar, u nizini sjeverozapadno od Zlatara podigli su novi ranobarokni dvorac Lobar. Dvorac je velikih dimenzija, troetažan, a četiri krila nejednake visine zatvaraju pravokutno unutrašnje dvorište. Sjeverno je krilo najstarije i potječe iz 17. st., a pročelno južno i zapadno krilo dograđeni su u 18. st.

Dvorac je vrlo lijep i reprezentativan i o njemu je Matoš 1907. u pripovijetki *Oko Lobora* oduševljeno pisao: "A nadesno, prema Ivanščici, na puškomet pored glavne ceste, velika gospodska kuća u aristokratskoj savršenosti, žuti ponosni dvor pod zavjetrinom brda i u tišini mirnih, intimnih, nepomičnih borova. To je Lobar, kuća starih Keglevića."

Zna se da su Keglevići u 19. stoljeću živjeli u ovom dvorcu, a da su dio zime provodili u svojoj kući u Beču. Grof Oskar Keglević, posljednji po-

tomak te slavne hrvatske obitelji, prodao je 1905. dvorac i sva loborska dobra i preselio se u Zagreb gdje je i umro. Novi su vlasnici parcelirali posjed i prodavali zemlju seljacima. U dvorcu su 1921. stanovali ruski

merijsku kasarnu, ali im je bio preskup. U Drugom svjetskom ratu bio je pretvoren u logor za zatočene žene i djecu. Danas je u dvorcu dom za stare i nemoćne osobe koji se naziva Zavod za socijalno-zdravstvenu zaštitu *Lobargrad*. Dvorac je u usporedbi s ostalim dvorcima Hrvatskog zagorja u relativno dobrom stanju.

Nekoliko riječi valja reći i o Loboru, naselju smještenom 9 km sjeverno od Zlatara. To je općinsko središte s nepunih 600 stanovnika i sa župnom crkvom Sv. Ane. Mjesto potječe još iz antičkog doba kada je bilo rimska naseobina, a zna se da Rimljani nisu živjeli na drevnoj gradini na obližnjem brijegu. O tome svjedoči i rimsko groblje koje je pronađeno na području današnjega školskog igrališta. Tu je još 1857. pronađen nadgrobni spomenik na kojem je prikazana majka Septimia Lucilla i njezina dva poginula sina vojnika s kraja 2. st., a

Naselje Lobar na staroj razglednici

liječnici izbjeglice. Potom je u njemu bila bolnica, a zatim je godinama bio prazan. Njegov tadašnji vlasnik Stjepan Kovačić namjeravao ga je srušiti i rasprodati kao građevni materijal jer nije mogao pronaći kupca. Zanimanje je pokazivala i država koja ga je htjela pretvoriti u žandar-

pronađeno je i oružje iz neolitika. Stanovnici toga malog mjesta neobično su ponosni na prošlost svog kraja i pokušavaju to turistički valorizirati. No zasad im je najveća turistička atrakcija svetište Majke Božje Gorske koje posjećuju brojni vjernici i hodočasnici, posebno na Veliku

Gospu, Malu Gospu, Petrovo i sl. Ipak su nedavno u suradnji s *Hrvatskim šumama* postavili i obilježili *Poučnu stazu Lobor* za obilazak glavnih kulturnih i prirodnih znamenitosti. Uz stazu su postavljeni panoi koji govore o baštini te povijesnim, zem-

ljopisnim, biljnim i životinjskim znamenitostima.

Kada smo nedavno obilazili utvrde Pusti Lobor i Oštrc ustanovili smo da su sve staze primjerno markirane i da ih nije teško pronaći, iako uspon i na jednu i na drugu utvrdu zahtije

va dobru planinarsku kondiciju. Jedino je šteta što se ništa ne može učiniti da se stoljetno propadanje tih utvrda nekako zaustavi i barem konzerviraju sadašnji ostaci koji sve više propadaju.

Branko Nadilo